

Annales-traditionens krav om syntese

Kommentar til Kirsten Kvist Hansen

Ole Bay

Fortid og Nutid marts 1996, s. 78-81

I denne udløber af »Historikerfejde«-debatten kritiserer Ole Bay Kirsten Kvist Hansens opfattelse af Annales-traditionens grundlæggere Marc Bloch og Lucien Febvre. Han påpeger væsentlige forskelle mellem de to historikers grundsyn, men understreger, at for dem begge var historiens egentlige berettigelse at skabe en sand syntese. Heri finder Ole Bay deres væsentligste krav på relevans for nutidens debat.

Ole Bay, f. 1952, cand.mag., lektor ved Aalborg Katedralskole. Arbejder med en afhandling om Marc Bloch og Lucien Febvre. Privatadresse: Fynsgade 17, III, 8000 Århus C.

Kirsten Kvist Hansen har i *Fortid og Nutid*¹ inddraget Annales-traditionen i forhold til »historikerfejden«. Hendes hovedargument er, at historikeren kan fungere tilfredsstillende inden for en tidsbegrænset rationalitet, og denne opfattelse støtter hun på en sammenfattende fortolkning af det, hun opfatter som Annales-traditionens synspunkter.

Det, der for mig er problemet, er, at hendes fortolkning af Annales-skolen ikke er tilfredsstillende. Det ville i sig selv måske ikke være værd at kommentere, men de synspunkter, man finder hos Annales' repræsentanter, kan måske give en anden indfaldsvinkel til de problemer, hun diskuterer. Det er nok meget betænkeligt at se forskellige historikere som udtryk for et fælles Annales-synspunkt, men man skal snarere se på de store forskelle mellem Annales' repræsentanter.²

Annales' grundlæggere, Marc Bloch og Lucien Febvre, havde fra begyndelsen en klar opfattelse af, hvad historiefagets opgave var.³ Den var at skabe sammenhæng, syntese i den mængde af isolerede oplysninger, man ellers ville se.

Det er en problemstilling med dybe rødder i historiografisk tradition – en fortsættelse af den konflikt mellem den (syntetiske) filosofiske historieskrivning og den lærde, kildeorienterede og datagenererende tradition, som man finder allerede tilbage i det 18. århundrede.⁴

Marc Bloch: syntesens mulighed

Kirsten Kvist Hansen anfører rigtigt, at Annales kritiserede en narrativ historie, men man skal være varsom med at se denne kritik hos Marc Bloch og Lucien Febvre som den samme kritik, man kan se i dag hos Hayden White, der i *Metahistory* ser en modsætning mellem facts, der er videnskabeligt påviselige, og sammenfatningen i historieskrivning, der ikke er det, men udtryk for valg af en fremstillingsform. Den datidige kritik gik snarest på en ureflekteret indsamling af data i kronologiske eller geografiske rammer. At kritisere en historie centreret om konger og krige var allerede dengang en ganske traditionel disciplin, som måske begyndte med Voltaire.

Diskussionen om historiefagets forhold til den nye sociologi i Frankrig i årene efter 1900 er blevet kaldt *Annales*-skolens epistemologiske fødselsstund, og dér var det en fælles præmis, at det er syntesen, der er historiens eksistensberettigelse, og at denne syntese er mulig som en videnskabelig syntese. Men en positivistisk historiker som Seignobos mente, at syntesen af metodiske årsager var langt vanskeligere at skabe. Tilfældets betydning i den historiske udvikling gjorde det vanskeligt at give en videnskabelig sikker forklaring på den historiske udvikling. Videnskabelighed, var man enige om, forudsatte determinismen. Diskussionen efterlod altså problemstillingen, om historie skulle give videnskabelig forklaring eller kun være en beskrivelse af tilfældigheder og individuelle handlinger.

Dansk historievitenskabelig tradition, der netop så videnskabeligheden i den historiske metode, der brugtes til at udsondre de sikre kendsgerninger, men ikke kunne skabe syntesen selv, har nok været åben for Whites kritik. Men Marc Bloch og Lucien Febvre mente i modsætning til Hayden Whites senere opfattelse, at denne syntese i en eller anden forstand alment kan accepteres som sand.

Når både Marc Bloch og Lucien Febvre interesserede sig for det, man senere ville kalde mentalitetshistorie, var det ikke, fordi de interesserede sig for mentalitetshistorien som endnu en bindestregshistorie, men fordi de begge ønskede at skabe den tilfredsstillende syntese, som mentalitetshistorien skulle sammenbinde. For Marc Bloch var målet utvivlsomt at skabe en videnskabelig syntese baseret på en systematisk anvendelse af komparativ metode. Når han interesserede sig for den kollektive mentalitet var det netop, fordi den kunne behandles videnskabeligt, i modsætning til enkeltpersoners psykologi, der nærmest sås som

styret af tilfældigheder og derfor lå uden for en videnskabelig behandling. Den kollektive mentalitet er altså ikke summen af subjektive bevidstheder, men noget andet og – som videnskabeligt objekt – bedre. Når Bloch afviste begivenhedshistorien var det, fordi enkeltbegivenhederne er langt vanskeligere at erkende end de kollektive fænomener.

Selv om Bloch talte om samfundsrelevans, er det tydeligt, at hans – også moralske – ideal var videnskabsmanden, der stoisk-urokkeligt observerede virkeligheden. Problemstillingerne kunne komme fra observation af den nutidige virkelighed, men det er tydeligt, at Marc Bloch foretrak den videnskabsinterne problemformulering, hvor den komparative metode gjorde forskeren opmærksom på hvilke historiske særtræk, der var særlig interessante, eller som man endda skulle søge efter.

Lucien Febvre: syntesen som dannelsesmiddel

Lucien Febvres syntesekrav var anderledes. Mere ambitiøse, mere interessante og nok også mere mislykkede. I modsætning til Marc Bloch mente han ikke, at historievitenskaben skal forklare årsagssammenhænge, men derimod at den skal forstå og få andre til at forstå. Som han fx gør det i bogen om Rabelais og vantroens problem.⁵ Her som i meget af den modne Febvres produktion er det anakronismen, der er det centrale problem.

Oftest bliver hovedtesen i Rabelais-bogen refereret således, at det ikke var muligt at være ateist på den tid. Det mente Febvre nu, at det var – han skrev en stor afhandling for at vise, at han havde fundet en af Rabelais' samtidige, der var ateist.⁶ Febvres hovedmål var at vise datidens tankeverden som forskellig fra vor og hvor vanske-

ligt, det var at tænke ateistisk i datidens verdenssyn – hvor utilstrækkelige dens intellektuelle redskaber var. Og derfor forblev denne enkelte, isolerede ateist uden gennemslagskraft.

På samme måde var det for Febvre essentielt, at historiefaget ikke var anakronistisk, men netop gav svar på de væsentlige spørgsmål, nutidens samfund stillede. Eller burde stille. Lucien Febvre var absolut ikke altid tilfreds med det brede publikums smag. Febvre frygtede, at hvis historiefaget ikke kunne vise det dannede publikum den syntese, det krævede, ville historien være nytteløs.

Det er særligt for Febvres senere arbejder tydeligt, at de er meget bevidst styret af en problemstilling. Hans kritik af andre historikere var ofte, at de ubevidst arbejdede med begreber og metoder, der var udviklet til nu forældede problemstillinger.⁷ Historikeren var forpligtet til at leve i forbindelse med nutiden for at sikre, at samtiden fik svar på de problemstillinger, som historikeren kunne se, var væsentlige i tiden.

Når Kirsten Kvist Hansen argumenterer for en tids- og stedsbegrænset rationalitet, vi kan fungere inden for, burde hun måske hellere have støttet sig på en Kuhn-inspireret paradigmeopfattelse end på Febvre, der vel nærmest opfattede en Kuhnsk normalvidenskab som en videnskab i stagnation. Samtidig var det for ham historiefagets opgave at vise det intellektuelle (og materielle) fremskridt. Når Febvre ikke ville beskæftige sig med politisk historie var det fordi politikerne med deres krige og deres uforstand oftest kun hæmmede og skadede fremskridtet. At han mente, at de intellektuelle redskaber var forskellige i forskellige perioder, betød absolut ikke, at der ikke skete noget fremskridt.

Historiefaget skulle, mente Lucien Febvre, bidrage til en helhedsdannelse. På samme måde som den ambitiøse

Encyclopédie Française, hvis udgivelse Lucien Febvre ledede fra 1933, skulle være en syntese, der ville gøre videnskabens resultater og dens aktuelle udviklingslinjer tilgængelige for den dannede offentlighed.⁸ Dannelsen var forudsætningen for at se i et helhedsperspektiv ud over de begrænsninger, som fagmæssige eller nationale grænser stillede. Lucien Febvres krav om tværfaglighed var styret af det overordnede krav om enhedsdannelse og syntese. Hvor videnskabeligheden hos Bloch i sidste instans er en nærmest moralsk kvalitet, hviler den hos Febvre på helhedsdannelsen.

Det var den intellektuelle civilisation – tidens intellektuelle bevidsthed – der stod i centrum for Febvre, både i hans senere historiske arbejder og i *Encyclopédie française*. For Febvre var det den intellektuelle elite, der skabte civilisationens fremskridt. Kun disse individer var i stand til at skabe de sammenfattende tanker, tiden havde behov for, og som bragte udviklingen videre. Individet var centralt for Lucien Febvre, hvorimod det for Bloch var en tydelig ubehagelighed: Lucien Febvre skrev, at der ikke fandtes historie, kun historikere – hvor Bloch derimod kunne advare mod den polemik mellem historikere der satte historikerne i centrum i stedet for historien.

Kravet om en sand syntese

For både Bloch og Febvre skulle historievitenskaben således skabe en sand syntese. De så sig ikke alene som fornyere, men påberåbte sig netop begge den franske tradition for synteseskabelsen, og der er næppe tvivl om, at de også ville påvise, at en rationel helhedsforståelse af verden stadig var mulig.

Ironien er, at hverken Febvres civilisationshistorie eller Blochs komparative historie fik direkte efterfølgere.⁹

Mentalitetshistorien forsvandt fra *Annales* til fordel for en materialistisk konjunkturhistorie for først igen at blive dominerende fra slutningen af tresserne. Og den ambitiøse *Encyclopédie française* gik i stå. Nok på grund af de dårlige tider, men nok også fordi det publikum, der følte, det havde behov for den omfattende dannelse, Encyclopædien tilbød, ikke eksisterede. Og det var netop dette dannede publikum, der var Encyclopædiens eksistensberettigelse.

Febvre kunne tidvis konstatere, at offentligheden desværre ikke altid ønskede det sikre ståsted i usikre tider, som en sand historisk dannelse var, men gik til historien som en kilde til underholdning, til flugt. Når man i Danmark bekymrer sig om det forkerede historiebillede, den brede offentlighed får fx af TV1s *Svend Gønge*, så vil Febvres bekymring næppe så meget have været rettet mod formidlingsformen,¹⁰ som mod den brede offentligheds intellektuelle utilstrækkelighed. Det er nok et historisk forkeret billede af Hitler, man får, når man skyder ham, når man spiller Wolfenstein på pc'en. Men historiefaget bør måske ikke af den grund konkurrere med den slags oplevelser.

Det, der var fælles for Marc Bloch og Lucien Febvre – kravet om syntese og afstandtagen fra politisk begivenhedshistorie – fortsatte også i den meget materialistiske Braudel-generation. Men det var også synspunkter med stærke traditioner bag sig. Og som Febvre selv ville understrege, så krævede en tankes gennemslagskraft, at den svarede til et behov i tiden og blev udtrykt på en måde, så samtiden kunne forstå den. At den nok skulle være fornyende, men ikke være for revolutionær.

Dér, hvor *Annales*-traditionens grundlægges problemstilling stadig

har interesse, er den principielle fastholden ved, at uden syntese er historien betydningsløs. Oplevelsen af historien i isolerede brokker er forkert, og historiefaget skal kunne vurdere, at nogle synteser er bedre end andre.

Noter:

1. Kirsten Kvist Hansen: Virkelighedsbillede af historien, *Fortid og Nutid* 1995, s. 148-153.
2. Som Aron Ja. Gurevič viser det i *Istoričeskij sintez i škola «Annalov»*, Moskva 1993.
3. Synspunkterne i dette debatindlæg bygger på mine igangværende og forhåbentlig snart afsluttede undersøgelser af Marc Bloch og Lucien Febvre.
4. Jf. Arnaldo Momigliano: Ancient History and the Antiquarian, *Contributo alla storia degli studi classici*, Roma 1955, s. 67-106.
5. Lucien Febvre: *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle*, Paris 1942.
6. Lucien Febvre: *Origène et des Périers ou l'énigme de Cymbalum Mundi*, Paris 1942.
7. Jf. kritikken af, at Annales-skolen ikke selv anerkendte sin egen anakronistiske bedreviden i forhold til fortiden. Rune Hagen: Historien om mentaliteterne, *Häftan för kritiske studier* 17, 1984, 1, s. 21.
8. Lucien Febvre i *Encyclopédie française* 1:04-14. Om encyclopædien og Febvre, jf. Massimo Mastrogregori: L'eterne certezza e la possibilità. Lucien Febvre dall'Encyclopédie Française al Rabelais, *Clio. Rivista trimestrale di studi storici* 23, 1987, s. 113-180; Giuliana Gemelli: L'Encyclopédie Française e l'organizzazione della cultura nella Francia degli anni Trenta, *Passato e Presente. Rivista di storia contemporanea* 11, 1986, s. 57-89.
9. Hvis man ser bort fra Robert Mandrou, Febvres mest trofaste discipel, der i 1962 forlod Annales' redaktion og brød forbindelsen med »skolen«. Philippe Joutard & Georges Duby: La rencontre avec Robert Mandrou et l'élaboration de la notion d'histoire des mentalités, *Histoire sociale, sensibilités collectives et mentalités. Mélanges Robert Mandrou*, Paris 1985, s. 35.
10. Jf. Axel Bolvigs diskussion i *Historisk Tidsskrift* 95, s. 479-483 – hvis man ender titel »Jeg har formidlet fortiden – altså eksisterer historien« Febvre ikke havde været helt uenig i.